

УДК 623.1/7+ 355.01

А. М. Тормахова, канд. філос. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
вул. Володимирська, 60, м. Київ, 01033, Україна
tormakhova@ukr.net

ЗБРОЯ ТА ТЕХНОЛОГІЇ ВІЙНИ В КОНТЕКСТІ КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНОГО РОЗВИТКУ ЛЮДСТВА

Історико-культурний розвиток людства є часом не лише прогресу та миру. Упродовж людської історії відбувається багато війн, у процесі яких наявний розвиток зброї, засобів ведення бою, захисного спорядження тощо. Трансформація військового оснащення відбувається у напрямку зростання дальності, сили ураження супротивника. "Еволюція" зброї нерозривно пов'язана з розвитком науки та техніки. Нерідко винаходи, зроблені у мирних цілях, стають основою для створення засобів ураження. Формування різної зброї передбачає створення потужностей задля перевернення можливостей захисту від неї. На цьому шляху домінуючим принципом є досягнення максимально дистанційного характеру ведення боїв. Даний процес супроводжується створенням зброї масового ураження, застосування якої є більш легким для свідомості воїна, ніж форми контактної взаємодії. Неодмінною частиною активних бойових дій є її засоби психологічного впливу на супротивника.

Ключові слова: війна, культура, зброя, технології, дистанція.

Постановка проблеми. Війни є тими феноменами, що сприяють істотним змінам в політичній, культурній, соціальній, мистецькій сфері. Вони виступають віхами, внаслідок яких здійснюється розстановка сил в світі, в них проявляються сили воєнних лідерів та державних діячів. Існує істотна відмінність між першими війнами, які проходили в стародавніх цивілізаціях, та сучасними, де наявні як дистанційні війни із використанням високо-точної зброї, так й інформаційно-мережеві, або "ноосферні", війни. Незмінним лишається пошук нових форм ведення воєнних дій та озброєння. Питання модифікації зброї та технологій війни потребує висвітлення в контексті культурологічного дискурсу.

Аналіз досліджень і публікацій. Питання розвитку збройних сил та концепцій воєн досліджувалось в роботі Н. Фурсіної. Озброєння та військова справа давнього населення України представлені в роботі В. Ключко. Еволюція воєнного мистецтва всебічно аналізується в посібнику, підготовленому авторським колективом, за редакцією В. Остроухова.

Мета дослідження – виділити основні напрямки трансформації зброї та військових технологій в контексті культурно-історичного розвитку людства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Воєнна справа є невід'ємною частиною людської культури. В історії суспільного розвитку можна виокремити перманентну наявність певної групи соціуму, представники якої є майстрами в оперуванні зброєю тощо. Воєнна справа тісно пов'язана з військовим мистецтвом, яке трактується як здатність застосування вмінь у різних збройних конфліктах та зіткненнях тощо. Військове мистецтво – це "вміння творчо і майстерно застосовувати зброю і техніку особовим складом у збройній боротьбі, а також керувати військовими формуваннями в умовах ведення боїв, здійснення операцій та інших дій військового характеру" [1, с. 7]. Технології воєнної справи весь час змінюються. Цей процес обумовлений розвитком науки, техніки, а також суто культурними чинниками. Трансформація технологій відбувається у напрямку створення нового типу захисних споруд та способів індивідуального захисту воїнів, а також, звісно, засобів ураження противника. Розвиток військової справи відбувається у зв'язку із урахуванням стратегії. "Стратегія включає в себе мистецтво комбінувати підготовку до війни і послідовні операції збройних сил для досягнення мети війн. Стратегія вирішує питання, пов'язані з використанням для перемоги над ворогом як збройних сил, так і всіх ресурсів країни" [3, с. 87].

Якщо визначити ті компоненти, які становлять основу воєнного виробництва, то доречно згадати не лише озброєння та техніку, а й вироблення певної уніформи, засобів маскування та зберігання зброї, лікарських засобів та прикрас і воєнних нагород. У даній розвідці акцент робиться насамперед на визначенні тенденції модифікації воєнних технологій, зокрема зброї.

Розглянемо, які чинники впливають на появу нових типів озброєння та якими є наслідки цього процесу. Зрозуміло, що поява нових форм зброї спричиняє необхідність формування захисту від неї. Після винайдення ефективних оборонних засобів ініціюється й пошук шляхів їх обминання. Внаслідок цього відбувається й винайдення зброї, що зможе знову мати високу результативність у завданні пошкодження цілей.

Якщо спробувати визначити загальну динаміку розвитку збройних технологій, то вони розвиваються у напрямку від контактних до дистанційних. Перша зброя, представлена кам'яним рубилом, примітивними сокирами, списом чи гарпуном, істотним чином відрізнялася від сучасного військового обладнання. Проста зброя, яка використовувалася у контактному бої чи у мисливстві, потребувала фізичної сили воїна. Задля її вироблення потрібне було прилучення тих матеріалів, які зустрічались у природному та культурному середовищі, – каміння, вітки, кістки тощо. Зброя застосовувалась задля посилення міцності, сили удару та потужності завданого пошкодження. Примітивна зброя, яка передбачає нанесення ударів, була важкою та масивною тощо. Ураження супротивника за допомогою такого обладнання відбувалося у безпосередньому контакті, що потребувало психологічної готовності здійснювати ураження цілі. При застосуванні подібних типів зброї фактично відсутні будь-які захисні засоби.

Формування збройних сил починається з періоду розпаду первіснообщинного ладу. Цей процес супроводжується виокремленням спеціальних загонів, які будуть вирізнятися з-поміж стихійних ополчень. "З родової "автоматичної" військової організації поступово виділилися постійні озброєні загони, відстоювали спочатку інтереси роду в цілому, а в подальшому його заможної верхівки; утворилося загальне для всіх племен поєднання народного ополчення з загонами родової аристократії" [3, с. 88].

Поступовий перехід до використання такої дистанційної зброї, як лук зі стрілами чи металевий спис, – впливає на зміну матеріалів, з яких вона виробляється, функцій, які вона буде виконувати. Її призначення

полягало, як правило, в ураженні цілі, що потребувало залучення розрахунків. При виробленні зброї замість важких використовувались більш легкі та пружні матеріали, що водночас сприяло збільшенню дистанції між воїном та його ціллю. Внаслідок цього дещо змінюється сприйняття здійснюваної справи. Дистанціювання не лише спрощувало фізичний бік ураження (вбивства), а й психологічний тощо.

Подальший розвиток зброї відбувається у нерозривному зв'язку з опануванням нових матеріалів та їх пристосуванням для вироблення та захисту від неї. Найбільш системно військово обладнання можна дослідити на прикладі культури Стародавньої Греції. Візуальні свідчення та різноманітні артефакти дозволили простежити різноманітність оборонних та наступальних засобів. Тут вже наявні обладунки – шолом, панцир з бронзи, щити (овальний та круглий). Також використовувались списи, луки зі стрілами, мечі, які дозволяли по-різному вражати супротивника. Водночас розвиток військової справи супроводжувався формуванням засобів для облоги та штурму – це пересувні вежі, катапульти, тарани, балісти. До того ж за часів стародавніх цивілізацій активно використовуються слони, кіннота й бойові колісниця. Важливість таких винаходів для військової справи було важко переоцінити, адже вони були ефективними, дозволяючи удосконалювати майстерність воїнів. "Деякі дослідники історії військової справи порівнюють колісниця, за ефектом їх військового використання, з танками. На колісниця, як і на танку, не міг воювати будь-хто — тому треба було вчитися, для того потрібні були багаторічні тренування, починаючи з дитинства" [2, с. 153].

У цей період виготовлення зброї, захисних споруд та обладунків стає надбанням професіоналів, які краще розуміються на специфіці виробництва та намагаються поступово його покращувати. Винайдення пороху, згодом й грецького вогню спричиняє формування такої зброї, використання якої має значні наслідки. Ураження та його характер стають більш нищівними. З появою вогнепальної зброї відбувається становлення й нового етапу проведення військових дій, адже дистанція між учасниками конфлікту збільшується, як і рівень ураження цілей. Різноманітні пішталі, бомбардели, аркебузи стають першими новачками, які згодом будуть розвинені у більш ефективні форми зброї. Починається винайдення гармат, які модифікуються у напрямку змін їхнього розміру, форми, типу заряду тощо. Їх трансформація спрямована на те, щоб вражати наявні системи захисту, руйнувати оборонні споруди. Зокрема, саме для ураження фортець винайшли гармати, які дозволяли пробити неприступні мури. Власне саме у містах відбувається становлення не лише осередків вироблення зброї, а й військових угруповань. "Міста володіли значними людськими контингентами, вільними від кріпацтва, і великими грошовими коштами. Вони стали центрами виробництва вогнепальної зброї, яке давало міським формуванням перевагу над лицарським військом" [3, с. 89].

Як вже зазначалось, винайдення зброї чи її компонентів тісно пов'язано з розвитком науки, а саме – хімії, фізики, геометрії. Причому ряд винаходів почали використовуватись у військовій справі після того, як мали застосування у мирних цілях. Зокрема порох, який став невід'ємним компонентом вогнепальної зброї, спочатку був компонентом для вироблення ферверків. Дослідження властивостей сумішей різних речовин сприяло тому, що вони набули використання саме у військовій справі. Зазначимо, що креслення мо-

делей різноманітних гармат, субмарин, танків та літальних апаратів були здійснені навіть провідним митцем доби Відродження Леонардо да Вінчі.

До опанування людством повітряного простору форми озброєння дозволяли уражати супротивника у горизонтальній проекції на суші та з води. Це унеможлилювало абсолютну непомітність наступу військових угруповань. Проте після того як відбувається винайдення та конструювання літальних апаратів, виникає можливість здійснювати напад у вертикальній проекції згори. Це сприяє формуванню більш небезпечної стратегії ведення воєнних дій, адже у разі ураження певних цілей зростає потужність руйнувань, а внаслідок збільшення дистанції – зменшується відчуття відповідальності за скоєні дії. Цей чинник впливає на появу жертв серед мирного населення, тих, хто не є воїнами.

Під час Першої світової війни відбувається застосування широкого спектра зброї, яка діє на землі, на воді, а також під водою. Саме за часів цієї війни починають використовувати танки, літаки, підводні та надводні човни. Також в цей період вперше у хід йде озброєння нового типу, яке впливає на фізичний стан усіх, хто перебуває у зоні ураження, – це хімічна зброя. Подальше удосконалення наявних форм озброєння передбачало слідування вже вказаному вектору – велика ефективність, максимальний рівень ураження, зростання дистанції ведення бою та потужності бойової техніки.

Розвиток форм озброєння тісно пов'язаний зі становленням військових угруповань. Подібний тип діяльності, яка здійснюється упродовж життя, сприяє виробленню специфічних навичок та вмінь у застосуванні зброї, веденні бою, що фактично недоступні пересічним громадянам. Професіоналізація військової діяльності спрямована на формування фізичної та психологічної готовності до знищення супротивника, можливості нести втрати соратників тощо. Проте варто зазначити, що розвиток зброї в ХХ столітті сягає своєї кульмінаційної точки, коли вже нема потреби у її багаторазовому застосуванні, – це поява ядерної зброї. Жахливі наслідки її використання впливають комплексно на все, що потрапляє у зону ураження. Це не лише надзвичайно потужна ударна хвиля, а й світлове випромінювання, радіація, електромагнітний імпульс. Фактично знищується чи уражується все, без виключення. Внаслідок цих чинників та значних наслідків для усього людства у разі застосування подібної зброї розвиваються системи для вкрай прицільного та локального ураження цілей, що виконується на максимально великій відстані.

Військові дії пов'язані не лише із застосуванням зброї, яке здійснюється із певною стратегічною метою, що реалізується через тактику бою. Всі війни включали перманентну практику психологічного впливу на ворога. Вона могла бути пов'язана із зовнішнім виглядом ворога, його поведінкою на полі битви. Водночас не менш важливу роль мало впровадження форм боротьби, які стосувались поширення дезінформації, підризу віри в ідеали тощо. Особливо актуальними подібні форми боротьби стали у ті часи, коли доступ до інформації став набагато простішим. Внаслідок просування у пріоритетних медіаканалах певного контенту здійснюється істотний вплив на реципієнта.

Висновок. Історико-культурний розвиток людства є часом не лише прогресу. Це також час, коли відбувається чимало війн, у процесі яких наявний розвиток зброї, засобів ведення бою, захисного спорядження тощо. Трансформація військового оснащення відбувається у напрямку зростання дальності, сили ураження

супротивника. "Еволюція" зброї нерозривно пов'язана з розвитком науки та техніки. Нерідко винаходи, зроблені у мирних цілях, стають основою для створення засобів ураження. Формування різної зброї передбачає створення потужностей задля перевершення можливостей захисту від неї. На цьому шляху домінуючим принципом є досягнення максимально дистанційного характеру ведення боїв. Даний процес супроводжується створенням зброї масового ураження, застосування якої є більш легким для свідомості воїна, ніж форми контактної взаємодії. Неодмінною частиною активних бойових дій є й засоби психологічного впливу на супротивника.

A. M. Tormakhova, PhD, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv,
60, Volodymyrska Street, Kyiv, 01033, Ukraine

WEAPONS AND TECHNOLOGIES OF WAR IN THE CONTEXT OF CULTURAL AND HISTORICAL DEVELOPMENT OF HUMANITY

The historical and cultural development of mankind is a time not only of progress and peace. Throughout human history, there have been many wars in which weapons, protective equipment, and so on have been developed. Transformation of military equipment is taking place in the direction of increasing range, the strength of the enemy's defeat. The "evolution" of weapons is inextricably linked with the development of science and technology. The development of weapons is closely linked to the formation of military groups. This type of activity, which is carried out throughout life, contributes to the development of specific skills and abilities in the use of weapons, fighting, which is virtually inaccessible to ordinary citizens. Professionalization of military activity is aimed at forming the physical and psychological readiness to destroy the enemy, the ability to bear the losses of allies and more. Often, inventions discovered for peaceful purposes become the basis for the creation of means of destruction. The formation of various weapons involves the creation of opportunities to exceed the possibilities of protection against them. In this way, the dominant principle is to achieve the most remote nature of the fighting. This process is accompanied by the creation of weapons of mass destruction, the use of which is easier for the consciousness of the soldier than a form of contact. An integral part of active hostilities are the means of psychological influence on the enemy. Military action is not limited to the use of weapons, which are carried out for a specific strategic purpose, which is realized through combat tactics. All wars included the permanent practice of psychological influence on the enemy. It could be related to the appearance of the enemy, his behavior on the battlefield. At the same time, the introduction of forms of struggle related to the spread of misinformation, undermining the belief in ideals, etc., was equally important. Such forms of struggle have become especially relevant at a time when access to information has become much easier. Due to the promotion of certain content in the priority media channels, the recipient has a significant impact.

Keywords: war, culture, weapons, technologies, distance.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Еволюція воєнного мистецтва: навч. посіб.: у 2 ч. Ч.1 / [Д. В. Веденєєв, О. А. Гавриленко, С. О. Кубіцький та ін.; за заг. ред. В. В. Остроухова]. – К.: Нац. акад. СБУ, 2017. – 276 с.
2. Ключко В. І. Озброєння та військова справа давнього населення України (5000–900 рр. до Р. Х.) / В. І. Ключко. – К.: АртЕк, 1996. – 337 с.
3. Фурсіна Н. А. Еволюція розвитку збройних сил та концепцій воєн / Н. А. Фурсіна // Економіка та держава. – 2018. – № 10. – С. 86–90.

REFERENCES

1. Ostrouhov, V. V. (ed.) (2017). *Evoljucija vojnennogo mystectva [The evolution of martial arts] in 2 parts*. P. 1. Kyiv, Nac. akad. SBU.
2. Klochko, V. I. (1996). *Ozbrojennja ta vijs'kova sprava davn'ogo naselennja Ukraïny (5000–900 rr. do R. H.) [Armament and military affairs of the ancient population of Ukraine (5000-900 BC)]*. Kyiv, ArtEck.
3. Fursina, N. A. (2018). *Evoljucija rozvytku zbrojnyh syl ta koncepcij vojen [Evolution of the development of the armed forces and the concepts of war]*. *Ekonomika ta derzhava*, № 10, 86–90.

Надійшла до редколегії 03.05.22